

L'antic hospital de Santa Magdalena de Montblanc

Antoni Conejo da Pena
Departament d'Història de l'Art
Universitat de Barcelona
Baldri Reixac, s/n

bers at core.ac.uk

pro

RESUM

L'antic hospital de Santa Magdalena de Montblanc és un dels exemples més interessants de l'arquitectura civil catalana baixmedieval. Situat als afores de la vila, és el resultat de la fusió de dues institucions més antigues: els hospitals de Sant Bartomeu i Santa Magdalena, fundats tots dos al s. XIII. La seva construcció es va portar a terme a la fi del s. XV i el principi del s. XVI, fet que es tradueix visualment en la presència d'elements arquitectònics de tradició gòtica i «renaixentista». A desgrat de la poca documentació conservada, en aquest article s'ofereix una visió global de l'evolució de l'edifici, mitjançant l'anàlisi de la seva arquitectura i la comparació amb altres conjunts monumentals, insistint, alhora, en el rol desenvolupat dins del context assistencial i hospitalari de la Catalunya de l'època.

Paraules clau:
arquitectura, gòtic, renaixement, assistència hospitalària.

ABSTRACT

The ancient hospital of Santa Magdalena of Montblanc

The ancient hospital of Santa Magdalena of Montblanc is one of the most interesting examples of the late Gothic Catalan civil architecture. Placed on the city outskirts, it came out as the result of the union of two older institutions: the hospitals of Sant Bartomeu and Santa Magdalena, both founded in the XIIIth century. Its construction was carried out at the end of the XVth and beginning of the XVIth century, as it can be visually verified by the presence of architectural elements of Gothic and «Renaissance» tradition. Despite of the little documentation which is yet preserved, the article offers a general vision of the building, through its analysis and comparison with other monumental sets, emphasizing, at the same time, its importance in the welfare context of that period.

Keywords
architecture, Gothic, Renaissance, welfare

1. Aquest article té el seu origen en un dels capítols de la meua tesi doctoral *Assistència i hospitalitat a l'edat mitjana. L'arquitectura dels hospitals catalans: del gòtic al primer renaixement*, Universitat de Barcelona, 2002. Igualment s'ha beneficiat del projecte «La producció artística en la corona catalanoaragonesa durante el gòtico internacional» (PB98-1266). Així mateix vull agrair especialment les orientacions i idees suggerides pels professors i doctors M. Rosa Terés (Universitat de Barcelona), Marià Carbonell (Universitat Autònoma de Barcelona) i Joan Fuguet (Escola Superior de Conservació i Restauració de Catalunya), i l'arquitecte Joan-Albert Adell.

2. Les llebroseries solien estar situades habitualment en les rutes de més trànsit, però sempre fora dels murs de les ciutats. En general, es triava un lloc baix o a la vora d'un riu, perquè es creia que la humitat era beneficiosa per a la malaltia.

3. MARTINELL, Cèsar, «El hospitals medievals catalans», a *Pràctica mèdica*, 1935, vol. III, núm. 27, p. 128.

4. Vegeu MARTINELL, Cèsar, «L'antic hospital de Santa Tecla de Tarragona», a *Butlletí arqueològic*, 1934, núm. 49, p. 388-396; ídem, «El hospitals medievals...», p. 119 i 128. COSTA PALLERÀ, Jaume R. (et alii), *El Consell Comarcal a l'antic hospital*, Tarragona, Consell Comarcal del Tarragonès, 1995.

5. ALONSO FERNÁNDEZ, A. M., *Historia documental de la congregación de las hermanas carmelitas de la caridad*, Madrid, Vedrala, 1968, vol. I, p. 264-267.

6. Arxiu Històric Comarcal de

L'hospital de Santa Magdalena de Montblanc és, sens dubte, un dels exemples més atractius de l'arquitectura civil catalana de la fi del segle xv i principi del segle xvi¹. La convivència d'elements de tradició gòtica amb d'altres que apunten envers les noves fórmules «renaixentistes», assoleix un equilibri més que interessant. Es troba situat al raval de Santa Anna, un carrer fora del recinte fortificat, constituït com una mena de continuació del carrer major de la vila. Segons Cèsar Martinell, el seu emplaçament extramurs, vora d'un camí i prop del riu, permet plantejar la possibilitat que l'establiment hagués estat l'hereu d'una antiga llebroseria². En qualsevol cas, d'acord amb el propi Martinell, sembla que l'edifici que ens ha arribat es va realitzar amb motiu de la fusió institucional dels antics hospitals montblanquins de Sant Bartomeu i el propi de Santa Magdalena, consumada a mitjan o a final del segle xv; a partir de llavors, va ser conegut com a hospital general de Santa Magdalena³. El principal responsable d'aquesta iniciativa fou l'arquebisbe de Tarragona Pere d'Urrea (1446-1489), a qui també devem la unió dels centres assistencials d'aquesta mateixa ciutat⁴.

Va funcionar com a hospital fins al segle xix. El 30 de novembre de 1853 es va subscriure un conveni pel qual se cedia la institució a cinc germanes carmelites que, a més de tenir cura dels malalts, també s'ocuparen de l'ensenyament de les noies de la vila. A partir d'aquest moment, l'antic edifici quedà dividit en dos espais diferenciats. D'una banda, l'hospital, ubicat en la planta baixa i amb una capacitat per a catorze llits, i, en segona instància, el col·legi, que aprofitava les estructures del primer pis i el qual restà obert a partir de l'1 de desembre del citat 1853⁵.

Malauradament, i malgrat que el 1947 va ser declarat monument historicoartístic en la designació conjunta que es féu per a tot el nucli urbà de Montblanc⁶, la seva defectuosa construcció, les múltiples reformes i el pas del temps comportaren el progressiu deteriorament de les estructures arquitectòniques i d'ús. Així, el 1927, es va proposar fer-hi una primera intervenció que implicà la restauració de cobertes i sostres, l'aixecament d'envans i la reconstrucció dels sanitaris⁷. Un cop finalitzats aquests treballs, el 1934, l'Ajuntament el convertí en consultori mèdic gratuït per als necessitats i obrers, i alhora s'hi instal·laren les escoles nacionals⁸, que romangueren en el vell edifici fins al 1951, moment en què s'inaugurà un nou centre escolar⁹. Poc després, el 1953, esdevingué la seu de l'Escola de Treball o d'Arts i Oficis per un període de quatre anys¹⁰. Però, a partir d'aquest moment, l'antic hospital entrà en un procés d'abandó i enrunament, agreujat entre l'octubre de 1962 i el setembre de 1965, en què funcionà com a fàbrica tèxtil. Tot just aquesta fou traslladada, l'Ajuntament de Montblanc el convertí en un magatzem tipus «calaix de sastre» i el cedí a diferents entitats perquè hi poguessin realitzar reunions o trobades socials¹¹.

Al començament de la dècada de 1970 ja no se'l destinava a cap fi específic i, el 1974, el delegat local de Belles Arts Maties Solé Maseres, va redactar un informe on manifestava la necessitat de fer-hi una restauració immediata:

La no utilización de este edificio en los últimos años, a fines específicos, ha provocado —unido a la acción de los agentes atmosféricos— una situación de ruina alarmante, en particular en la nave de la iglesia, temiéndose

el hundimiento inminente de los arcos de la misma [...] debido al mal estado del tejado, al efecto del empuje de los mismos y por carecer de contrafuertes necesarios, unido todo ello a la acción de humedades. Por todo ello consideramos de suma urgencia el que se proceda a una pronta restauración [...]»¹².

En qualsevol cas, la iniciativa no devia tenir la repercussió esperada, perquè cinc anys després, el 1979, s'entregà novament a l'Ajuntament de Montblanc el mateix estudi que Solé Maseres havia escrit el 1974, si bé s'hi van adjuntar nous plànols i fotografies que testimoniaven l'estat cada cop més precari de l'antic hospital¹³. Aquesta vegada la proposta s'inclogué en el pla d'urgències municipal¹⁴, i a la fi de l'any següent, la Direcció General d'Arquitectura, que depenia del Ministeri d'Obres Públiques i Urbanisme, aprovà un projecte de restauració signat pels arquitectes Francesc Albín Collet i Joan-Albert Adell, on es plantejava la possibilitat de convertir l'edifici en centre cultural i arxiu històric comarcal¹⁵. El març de 1981, la gestió va ser traspasada a la Generalitat de Catalunya, i les obres es dugueren a terme sota la direcció del citat Francesc Albín¹⁶.

En darrera instància, s'inicià una segona i última fase de restauració, en aquest cas adreçada a l'ús immediat de l'edifici. El projecte, aprovat el 1982 per la Direcció General d'Arquitectura i Habitatge de la Generalitat de Catalunya, estava orientat al condicionament elèctric, calefacció, acabats, ordenació i enjardinament¹⁷. El responsable d'aquests treballs fou novament el mateix Francesc Albín. Més tard, el 1983, el seu col·laborador, Joan-Albert Adell publicà un article on resumia les conclusions de l'anàlisi estructural i arquitectonicoartística de l'establiment, alhora que feia referència a la descoberta de nous elements desconeguts fins llavors, fruit de les intervencions que s'hi havien efectuat¹⁸.

En l'actualitat, els historiadors ens trobem davant la impossibilitat d'establir la correcta seqüència evolutiva del centre, atès que, el 27 de setembre

de 1642, l'anomenat arxiu de Santa Maria va quedar completament destruït. Aquí es guardava la documentació de la confraria de pobres de Jesucrist, encarregada del govern de l'hospital des de la seva fundació¹⁹. D'aquesta manera, es van perdre totes les notícies referents a la seva construcció i a qualsevol altre aspecte relacionat amb l'establiment anterior al 1642, que és precisament el període que ens interessa. Així doncs, s'ignora la data exacta en què es començaren les obres de l'edifici, els que en foren els artífexs i altres qüestions de valor artístic i institucional.

L'hospital al segle XIV

La primera referència a l'hospital de Santa Magdalena data de 1266. El 6 de novembre se signava el testament de Ramon Sala, habitant de la Guàrdia dels Prats. Entre les donacions fetes a favor de diverses esglésies de la vila, destaca una deixa de dotze diners per a la capella de l'hospital de Sant Bartomeu²⁰ i una altra d'idèntica quantitat per a l'hospital de Santa Magdalena²¹. Posteriorment, en una data sense determinar del segle XV, els dos hospitals es van fusionar per crear-ne un de sol, sota l'advocació de santa Magdalena²². No obstant això, el de Sant Bartomeu no es va enderrocar i va seguir funcionant com una mena d'apèndix o filial d'aquest últim, sense perdre la seva titularitat a sant Bartomeu, fins al 1535, en què les autoritats municipals van decidir vendre'l a un particular per cent trenta lliures²³. A partir d'aquest moment, l'edifici es va fer servir exclusivament com a església, fins desaparèixer de manera definitiva al començament del segle XVIII.

Després de la referència a l'hospital de Santa Magdalena en un dels llegats de Ramon Sala, no en tornem a tenir constància documental fins a l'agost de 1339. Es tracta novament d'un testament, en aquest cas signat pel ric draper montblanquí Jaume Marçal, que li assignà una petita deixa de cinc sous²⁴.

per a Arxiu Històric Comarcal»; idem, reg. 1156.5 («1982. Projecte reformat de restauració de l'antic hospital de Santa Magdalena»); idem, reg. 1156.4 («1983. Projecte d'instal·lació elèctrica de l'hospital»); cfr. PORTA BALANYÀ, «Arxiu històric...», p. 107.

18. ADELL GISBERT, Joan-Albert, «L'hospital de pobres de Santa Magdalena de Montblanc i l'arquitectura hospitalària medieval a Catalunya», a *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 1983, núm. 4, p. 239-263.

19. PALAU i DULCET, Antoni, *Guia de Montblanch*, Barcelona, 1931, p. 99; QUERALT, Pau, «L'església i hospital de Sant Bartomeu», a *Aires de la Conca*, 1927, núm. 60, p. 3-4; ADELL GISBERT, «L'hospital de pobres...», p. 247.

20. Sembla que estava situat darrere l'absis de l'església del convent de Sant Francesc, just on comença l'actual carretera comarcal de Reus. Des del punt de vista documental, s'ha pogut concretar la creació de diversos beneficis d'ençà de mitjan segle XIV. El 1346 se n'establí un en honor a la santa Creu, sant Bernat i santa Elena. Més tard, el 1376, se'n creà un altre sota l'advocació de sant Bartomeu apòstol i un altre el 1397, sota la de sant Sadurní. El 1399 i el 1596 se'n fudaren dos més de dedicats novament a sant Bartomeu apòstol, i encara d'altres que el segle XVII foren traslladats a l'església de Sant Miquel (PALAU i DULCET, *Guia...*, p. 101).

21. QUERALT, «L'església...», p. 3; PALAU i DULCET, *Guia...*, p. 101. En aquesta època, als afores de la ciutat, ja hi havia un altre hospital conegut com el de la Serra (idem).

22. Aquest procés de fusió d'hospitals no fou exclusiu de Montblanc, sinó que va ser generalitzat a les principals ciutats europees al llarg del segle XV. Fins i tot, en relació amb el món hispànic, els Reis Catòlics van establir un decret pel qual obligaven a fer efectiva aquesta unificació en les poblacions on hi havia diversos hospitals. A Catalunya, per exemple, a part de Montblanc, tenim constància de la unió de centres assistencials a Barcelona (1401), Lleida (1454) i Tarragona (mitjan segle XV).

23. QUERALT, «L'església...», p. 3; PALAU i DULCET, *Guia...*, p. 101; ADELL GISBERT, «L'hospital de pobres...», p. 245 i 248.

24. L'aspecte més interessant d'aquest testament, però, rau en la important deixa de 34 000 sous, que el propi Jaume Marçal va destinar per a la construcció d'un nou hospital sota l'advocació de sant Jaume i sant Marçal. Aquest edifici és situat al costat del camí que du al santuari de la Serra, tocant a l'entrada del torrent Regina, o Riutot. Sobre el testament del citat Jaume Marçal, conservat a l'Arxivo Histórico

Montblanc (a partir d'ara ACMO), *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.2/3 («Proyecto de restauración del hospital de Santa Magdalena en Montblanc», p. 3-4).

7. ACMO, *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.1/1 («1927. Condiciones generales per a la reconstrucció i reforma de l'hospital»).

8. ACMO, *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.1/2 («1936. Plec de condicions de les obres

d'ampliació, restauració i reforma del grup escolar de l'hospital»).

9. PORTA BALANYÀ, Josep Maria, «Arxiu històric comarcal de Montblanc», a *Guia dels arxius històrics de Catalunya*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1988, p. 106-107.

10. ACMO, *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.1/3 («1953. Plànols de l'escola laboral a instal·lar a l'antic hospital»).

11. PORTA BALANYÀ, «Arxiu històric...», p. 107.

12. ACMO, *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.1/6 («1974. Expedient de sol·licitud de subvenció per obres de restauració a l'hospital», p. 2.5).

13. ACMO, *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.2/1 («1979. Informe sobre l'hospital de Santa Magdalena»).

14. ACMO, *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.2/2 («1979.

Expedient sobre la inclusió de l'hospital de Santa Magdalena en el Pla d'Urgències»).

15. ACMO, *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.2/3 («1980. Projecte de restauració de l'hospital»).

16. PORTA BALANYÀ, «Arxiu històric...», p. 107.

17. ACMO, *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.3/1 i reg. 1156.3/2 («1982. Projecte d'instal·lacions i protecció d'un edifici

Nacional de Madrid (AHNM, *Sección Clero*, carpeta 2.482, núm. 7-3-), remetem als estudis publicats per LIAÑO MARTÍNEZ, Emma, «El testamento de Jaume Marçal de Montblanc», a *Universitas tarraconensis*, 1976, vol. I, p. 83-90; ídem. «Sant Marçal de Montblanc, un projecte d'hospital no culminat», a *Espitllera*, 1982, núm. 4, p. 16-18; ídem. «De nuevo sobre el testamento de Jaume Marçal de Montblanc», a *Butlletí arqueològic*, 1988, núm. 6-7, p. 197-212; ídem. «Arquitectura hospitalaria en la Cataluña medieval: el hospital de pobres de Poblet y el proyecto de San Marçal de Montblanc», *Actes de la I jornada d'història de la medicina tarraconense*, Tarragona, Hospital de Sant Pau i Santa Tecla, Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, 1989, s/p.

25. PALAU i DULCET, *Guia...*, p. 100.

26. *Album meravella. Llibre de bel·leses naturals i artístiques de Catalunya*, vol. IV, Barcelona, Centre Excursionista Barcelonès, 1931, p. 137 i 150. Altres estudis posteriors han continuat atribuint l'obra a Guillem Seguer: BATLLE HUGUET, Pere, «Esculturas del artista montblanquense Guillermo Seguer (siglo XIV)», a *Analecta Sacra Tarraconensia*, 1942, vol. XV, p. 93-99; DURAN i SANPERE, Agustí; AINAUD de LARSARTE, Joan, «Escultura gòtica», a *Ars Hispaniae*, vol. VIII, Madrid, 1956, p. 198.

27. Vegeu ESPAÑOL BERTRAN, Francesca, *Guillem Seguer de Montblanc. Un mestre trescentista: escultor, pintor i arquitecte*, Montblanc, Consell Comarcal de la Conca de Barberà, 1994, p. 16-17, 56-57 i 142. Així mateix, es conserva una altra imatge, en aquest cas una postal, corresponent al retaule que presidia l'altar principal de l'edifici fins a la Guerra Civil, datat el 1503 o el 1509. Cfr. PALAU i DULCET, *Guia...*, p. 100; *Album meravella*, vol. IV, p. 137.

28. Del fragment conservat, tan sols se'n llegeix: «IT ET DEDIT M [escut] CCC^o. XL° [...] DALENA». Així mateix, gràcies a l'esmentada fotografia de l'*Album meravella*, podem completar el seu contingut pràcticament íntegre: «[GUILLERMUS] SEGUER M[E] FECIT ET DEDIT M [escut] CCC^o. XL° [...] [V]ENERE BEATA MAG[DALENA]». (apud FELIP SÁNCHEZ, Jaume, «La imatge de Santa Magdalena de l'hospital», a *Espitllera*, 1994, núm. 90, Montblanc, p. 28-29. Cfr. ESPAÑOL, *Guillem Seguer...*, p. 16-17, 56-57 i 142). La inscripció es completava amb dos petits escuts, dels quals simplement en queda un. Aquest presenta una vorada dentada amb restes de policromia vermella, mentre que el camp és presidit per un lleó rampant, corresponent a l'heràldica familiar dels Seguer.

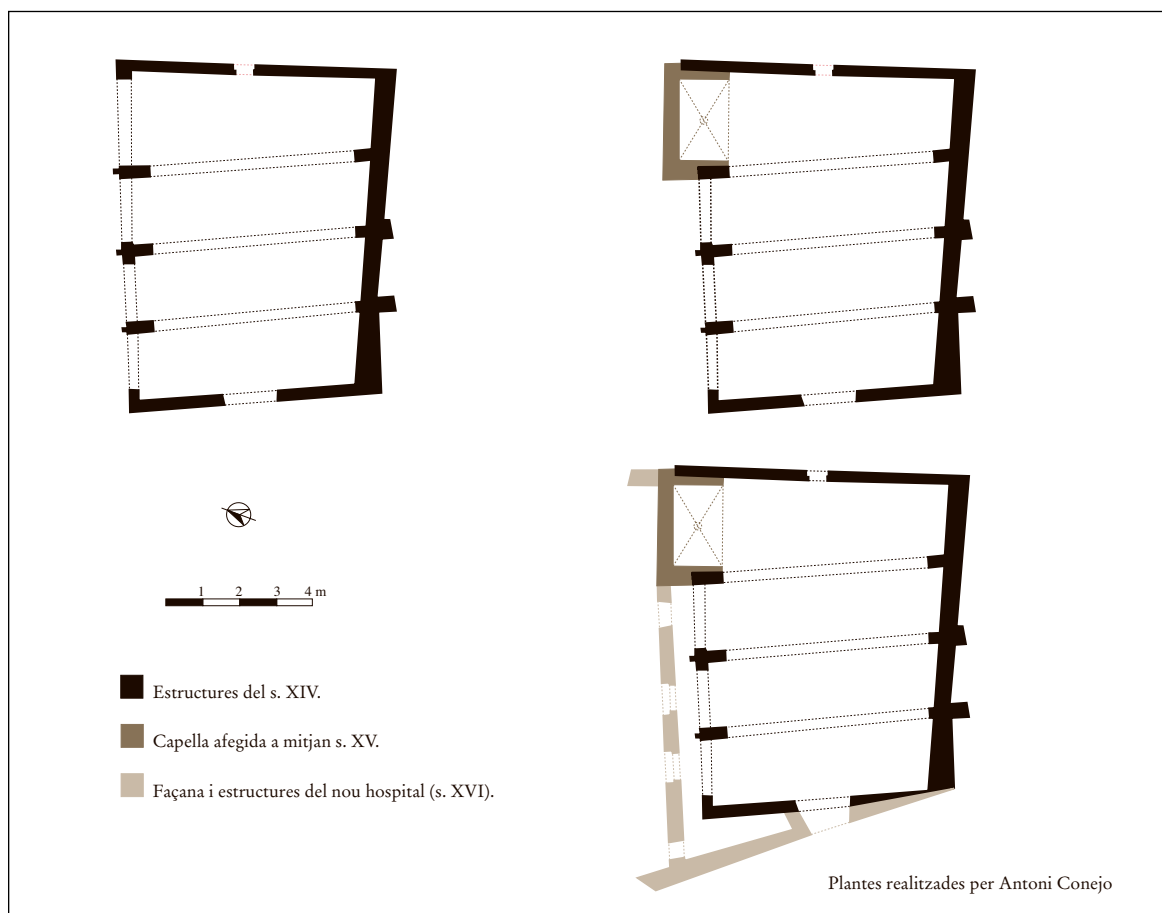

Figura 1.
Evolució arquitectònica del primer hospital de Santa Magdalena de Montblanc.

Més tard, sabem que l'escultor Guillem Seguer va fer una imatge de la santa titular per a l'altar de la institució. L'atribució i datació d'aquesta obra (1342), desapareguda durant la Guerra Civil, la devem a Antoni Palau i Dulcet²⁵. Així mateix, al quart volum de l'*Album meravella* se'n publicà una fotografia, alhora que es confirmava l'autoria de Guillem Seguer, encara que s'avançava la data d'execució al 1341²⁶. La instantània, recollida en altres estudis posteriors²⁷, mostra la figura de Maria Magdalena dins d'una fornícula, dempeus i sostinent amb la mà esquerra el seu atribut genèric, el flascó de perfums, mentre amb la dreta fa un gest de benedicció. Durant molt temps aquesta ha estat l'única font de què disposàvem per fer-ne l'estudi i l'anàlisi formal. De tota manera, més recentment, Jaume Felip ha relacionat un petit fragment esculpit sense identificar, conservat al Museu Comarcal de Montblanc (núm. 2028), amb aquesta imatge. Es tracta de l'únic vestigi físic que ens n'ha arribat, pertany a la peanya hexagonal que servia de suport a la santa, on encara es llegeix una part de la inscripció llatina en caràcters gòtics, que en presidia la part frontal. Guillem Seguer confessava l'autoria de la peça i la seva intenció d'entregar-la a l'hospi-

tal de la vila²⁸. El contingut d'aquest text epigràfic confirma les paraules de Palau i Dulcet a propòsit de l'artífex de l'obra. En canvi, no permet de concretar la data exacta de realització, ja que no es pot assegurar si l'any esmentat és el 1341 o el 1342.

Més enllà d'aquestes consideracions, la cronologia d'aquesta imatge testimonia que, al principi de la dècada de 1340, l'hospital disposava d'unes estructures bàsiques mínimament funcionals que incloïen, almenys, un altar on s'hi pogués col·locar aquella escultura. En qualsevol cas, cap de les tres referències documentals conegudes per aquest primer període de l'establiment no són gens aclaridores. Així, no es pot determinar si el referit en el testament de Ramon Sala (1266) és el mateix que surt reflectit en el testament de Jaume Marçal o en l'epígraf de l'escultura de Guillem Seguer, ja a la primera meitat del segle XIV. Tampoc no diuen res en relació amb la seva ubicació exacta i encara menys de les seves característiques arquitectòniques.

Amb tot, creiem que l'edifici situat a l'extrem meridional de l'actual hospital montblanquí, és a dir, el que tradicionalment s'ha identificat com l'església o la capella de la institució, en un primer moment no va ser concebut com a tal, sinó que

Figura 2.
Interior del primer hospital de Santa Magdalena de Montblanc (fotografia: Antoni Conejo).

podria tractar-se, precisament, de l'hospital documentat en el testament de Jaume Marçal i en la inscripció de la imatge de Guillem Seguer²⁹. Posteriorment, en consumir-se la fusió amb el de Sant Bartomeu i amb la construcció del nou centre, seria quan efectivament hauria començat a funcionar com a església pròpiament dita. De fet, no estaríem davant d'un cas extraordinari. Aquesta mateixa situació va tenir lloc a Barcelona, quan el 1401, després de crear-se l'hospital general de la Santa Creu —fruit igualment de la unió de diversos hospitals de la ciutat—, es van aprofitar les estructures de l'antic hospital d'en Colom, emplaçat molt a prop, com a capella de la nova institució.

Emma Liaño fou la primera a estudiar aquest edifici, ho va fer en el marc de la seva tesi de llicenciatura, dedicada, en gran part, a l'arquitectura gòtica de Montblanc. El va qualificar amb l'apel·latiu d'església de «planta de saló»³⁰, en la mateixa línia d'altres construccions de la vila, com ara els temples de Sant Miquel, la Mercè, el santuari de la Serra, etc. Consta d'una nau única de 226 m² de superfície, molt ampla en relació amb la seva llargària i sense absis diferenciats³¹. La planta, si bé ha experimentat algunes transformacions amb el pas

del temps, conserva en essència el seu aspecte original (figura 1). Desenvolupa una forma paral·lelepípeda força irregular, palesa no sols en la disposició dels murs perimetrals, sinó també en la col·locació dels tres arcs diafragma interiors, els quals no són estrictament paral·lels entre si. Simplement, el mur septentrional manté una certa axialitat, ja que els altres es realitzaren obliquament respecte de l'eix de la nau. Si bé està assentada en un terreny amb una forta inclinació, segons Joan-Albert Adell l'explicació a la peculiar solució de la seva planta rau en el fet que es tractava d'un edifici fruit de diversos aprofitaments i reformes³².

En l'aparell emprat per als murs s'alternen el tapial i la maçoneria, de molt mala qualitat, mentre que els arcs diafragma i llurs pilastres respectives, són de carreus regulars; la unió entre l'arc i el pilar, per la seva banda, presenta una solució amb un senzill àbac amb una motllura en cavet (figura 2)³³. Quant a la coberta, a dues aigües, està composta per la successió de nou bigues recolzades sobre sengles cartel·les de fusta, semiamagades en el gruix dels murs. En un principi, tots aquests elements estaven policromats per tal de poder ser contemplats³⁴, però posteriorment van quedar amagats a la

29. En aquest sentit, és més difícil concretar si aquest edifici és el mateix esmentat en el testament de Ramon Sala de 1266 (Vegeu QUERALT, «L'església...», p. 3; PALAU i DULCET, *Guia...*, p. 101).

30. LIAÑO MARTÍNEZ, Emma, *Contribución al estudio del gótico en Tarragona*, Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses «Ramon Berenguer IV», Secció d'Arqueologia i Història, 1976, p. 179.

31. ACMO, *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.1/7 («1974. Expedient per a la restauració de l'hospital de Santa Magdalena», p. 2.3).

32. ADELL, «L'hospital de pobres...», p. 250.

33. ACMO, *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.2/3 («Proyecto de restauración del hospital de Santa Magdalena en Montblanc», p. 4-5). Cfr. ADELL, «L'hospital de pobres...», p. 250.

34. En iniciar-se la restauració de 1982, la coberta estava quasi completament ensorrada i pràcticament no quedava cap biga sencera. Amb tot, es van conservar alguns fragments de cartel·les i cabirons pintats, que un primer moment es van dipositar provisionalment al museu-arxiu de la pròpia vila, però que a la fi es van tornar a recol·locar en el seu emplaçament original, (Vull agrair aquesta dada a Maties Solé Maseres.)

La decoració pictòrica dels sostres de fusta fou una pràctica molt habitual en l'art medieval. En el cas de Montblanc, també s'han trobat restes policromes en bigues de les esglésies de Sant Marçal i sobretot en la del convent de Sant Francesc (Vegeu ADELL, «L'hospital de pobres...», p. 246).

35. ADELL, «L'hospital de pobres...», p. 249.

36. ACMO, *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.2/3 («Proyecto de restauración del hospital de Santa Magdalena en Montblanc», p. 5). Cfr. ADELL, «L'hospital de pobres...», p. 250.

37. Emma Liaño considera que en un principi aquests arcs no van estar cegats, i defensa que foren realitzats per facilitar la comunicació amb l'hospital, que pressuposava que estava adossat al mateix extrem septentrional (LIAÑO, *Contribución al estudio...*, p. 92). En qualsevol cas, ja s'ha apuntat que era precisament aquesta «teòrica» església la que funcionava com a hospital al segle XIV, de manera que cal desestimar aquesta hipotètica funció de lloc de pas.

38. ACMO, *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.2/3 («Proyecto de restauración del hospital de Santa Magdalena en Montblanc», p. 5).

39. En aquest sentit, Joan-Albert Adell justifica la manca d'aquest contrafort argumentant que el pilar on recolza l'arc és més gran que els dels altres dos. En qualsevol cas, si els comparem, comprovem que aquell sols mesura alguns centímetres més, i per tant no creiem que aquesta minsa diferència hagués condicionat la no construcció del contrafort. Per contra, és més plausible pensar, novament, en els condicionants estructurals de l'edifici anterior (vegeu ADELL, «L'hospital de pobres...», p. 250).

40. Vegeu ACMO, *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.2/3 («Proyecto de restauración del hospital de Santa Magdalena en Montblanc», p. 5).

41. ACMO, *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.2/3 («Proyecto de restauración del hospital de Santa Magdalena en Montblanc», p. 5). Cfr. ADELL, «L'hospital de pobres...», p. 249.

42. ADELL, «L'hospital de pobres...», p. 249.

43. En qualsevol cas, no es tracta d'una porta romànica com s'havia apuntat en alguna ocasió (vegeu LIAÑO, *Contribución al estudio...*, p. 91).

44. ACMO, *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.2/3 («Proyecto de restauración del hospital de Santa Magdalena en Montblanc», p. 11).

A l'extrem oposat, és a dir en el cantó del mur meridional, l'espai entre el pilar del darrer arc fa xò i el mur de tancament de llevant, s'hi habilità una altra capella en època moderna, amb una senzilla volta de maó i guix (LIAÑO, *Contribución al estudio...*, p. 93).

45. LIAÑO, *Contribución al estudio...*, p. 92.

46. Es tracta de dos escuts on

vista de l'espectador. En època moderna es va fer, per sota i sense destruir l'antic, un sostre fals de maó, revocat i pintat, que fou remogut completament durant la restauració del començament de 1980. La coberta exterior, per la seva banda, està resolta amb un cos de teula àrab.

L'extrem septentrional es compon de tres arcs apuntats no gaire alts i a tall de formers, ubicats entre les pilastres d'on arrenquen els arcs diafragma³⁵. L'ús d'aquest tipus d'arc en la construcció de la planta baixa d'un edifici permetia resoldre els fonaments en pous aïllats i no en fonaments correguts. Es tracta d'una pràctica habitual en l'arquitectura de Montblanc, i se'n conserven molts exemples en nombrosos baixos de cases d'origen medieval³⁶. En aquest cas, però, es van trobar tapiats, de manera que no estaven oberts a l'exterior, sinó formant part d'un parament completament tancat. Durant la restauració iniciada el 1982, es va decidir desemparedar-los, per tal de fer-los recuperar llur aspecte primitiu i de garantir una il·luminació més bona de l'interior de la sala. Gràcies a aquesta intervenció, es va comprovar el deficient lligam de les pilastres on descansen els arcs diafragma amb el propi mur que conté aquells altres arcs. Aquest aspecte es pot justificar si consideren que s'hiva dur a terme un matusser procés constructiu, o bé si argumenten que aquest mur havia format part d'una estructura anterior reaprofitada³⁷.

Aquesta hipòtesi adquireix més rellevància si comparem aquest sector amb el cantó meridional, on es va seguir una fórmula constructiva completament diferent. En primera instància no es van practicar ni arcs formers ni pous de fonamentació, potser atesa a la diferència de nivell entre el carrer i el paviment de l'edifici³⁸, sinó que es va aixecar un mur continu. En canvi sí que es van utilitzar contraforts exteriors, de tàpia i amb forma irregular, a fi i efecte de reforçar els dos primers arcs diafragma, mentre que el tercer, que no en té cap, es va recolzar tan sols damunt del pilar interior³⁹. El tractament diferent d'un mur i l'altre, l'ús aleatori de contraforts, la mala qualitat dels materials i el més que evident reaprofitament d'estructures preexistents, devien ser els motius principals que van comportar la deformació dels arcs i la caiguda parcial de la coberta⁴⁰.

Seguint aquest mateix discurs, durant la restauració de la façana de llevant es van trobar les restes d'un arc diafragma, amb una llum d'una mica menys de la meitat de la nau actual. Malauradament, no se n'han conservat més vestigis, però novament es confirma la presència d'elements anteriors que, en aquest cas, remetrien a una crugia de dimensions més reduïdes, la qual hauria desaparegut en construir-se la nova. És difícil concretar-ne la longitud i el nombre d'arcs, però potser trobaríem, en la disposició d'aquesta cons-

trucció més antiga, una explicació al caràcter esbiaixat del mur meridional de l'edifici que ens ocupa. D'altra banda, a la dreta d'aquest fragment d'arc, hi ha una petita porta adovellada i d'arc escarser, situada en posició invertida, és a dir, amb obertura de fora cap a dins. No és un sistema gens habitual, de manera que també fa pensar en la seva pertinença a un establiment preexistent⁴¹.

Crida igualment l'atenció la doble façana que es genera en el sector occidental: una d'interior concebuda com un mur de tancament de la crugia, i una d'externa que segueix el traçat del carrer del raval de Santa Anna (figura 1). L'espai intermedi, per la seva banda, configura un estrany àmbit triangular, la part alta del qual es va destinar a cor, obert a l'interior de la nau mitjançant un gran arc rebaixat⁴². En qualsevol cas, aquesta no n'era la forma original. En un primer moment simplement hi havia una única façana, completament recta, a la qual pertanyien les traces d'una paret molt malmesa o d'un arc, trobades en el transcurs de la restauració de 1982 (figura 2). El canvi de fesomia no es va produir fins al segle XV, quan es començà a construir el nou hospital general de la vila. Llavors es devia decidir que els dos establiments, tant el nou com el vell, havien de respectar l'alineament esbiaixat del carrer del raval de Santa Anna. En el cas del primer no hi havia problema, ja que es tractava d'un establiment *ex novo*, però quant al segon implicava la realització d'una altra façana, disposada en angle agut respecte de l'anterior, i que alhora comportà la creació d'aquell espai residual triangular.

Igual que en la resta de l'edifici, per a la consecució del mur es va recórrer novament a l'ús de la maçoneria de mala qualitat, a excepció de la porta d'accés, d'arc de mig punt i feta de carreus regulars⁴³. En aquest sentit, en la part alta destaca una espadanya, també de pedres ben tallades, que difícilment es pot concretar si és coetània o no a la resta de la fàbrica. En canvi, sí que sembla més tardana la finestra apuntada que s'eleva sobre la porta. Més tard, possiblement a l'inici del segle XX i per motius que es desconeixen, la façana va ser completament adreçada amb formigó, de manera que en quedava dissimulada la coberta a dues aigües, tota la maçoneria i l'esmentada espadanya. Aquest afegit fou eliminat amb motiu de la restauració de 1982.

El darrer aspecte que ens queda per comentar, és una petita capella rectangular, coberta amb volta de creueria, encaixada entre el mur de llevant i el darrer arc diafragma. És clarament posterior, com ho testimonien les diferències de l'aparell emprat i la deficient unió entre els pilars llisos dels arcs diafragma i els pilars motllurats dels nervis d'aquella (figura 3)⁴⁴. Per a la seva construcció, alhora, fou necessari enderrocar part del mur de tancament i de la coberta, ja que es desenvolupa

més enllà del perímetre del recinte i per damunt del nivell de la teulada.

En contraposició a la resta de l'edifici, la capella està completament feta de carreus de pedra ben tallats, i alhora s'observa una tècnica força destacable en l'execució de la volta, els nervis, els arcs i les motllures. Els nervis es recolzen damunt mènsules vuitavades amb decoració vegetal, mentre que la clau, de mida considerable, presenta un relleu amb la *Maiestas Domini* en actitud de benedicció, i no amb l'*Agnus Dei*, com apuntà erròniament Emma Liaño⁴⁵. Així mateix, en tres carreus s'hi observen escuts nobiliaris, dos dels quals podrien pertànyer al llinatge dels Requesens⁴⁶, mentre que el tercer no s'ha pogut identificar. Pel que fa a la seva cronologia, tenint en compte les seves característiques formals, és factible proposar una data a l'entorn de la segona meitat del segle xv. A més a més, sembla que estem davant d'una estructura contemporània a la construcció del nou hospital general, ja que els forjats corresponents al seu extrem de llevant estan recolzats i integrats dins dels murs de la capella⁴⁷.

Un cop vistes les característiques estructurals i arquitectòniques de l'edifici, cal recuperar el discurs a propòsit de la seva funcionalitat. En línies generals, les capelles dels hospitals medievals eren àmbits reduïts, de vegades una petita estança annexa a les sales dels malalts pròpiament dites, o bé un senzill altar ubicat en un extrem de la sala i visible des dels llits dels convalescents, a l'estil del projectat a l'hospital montblanquí de Sant Marçal⁴⁸. Tenint en compte aquesta premissa, en aquest cas ens trobaríem amb una dependència d'unes dimensions extraordinàriament desproporcionades, per la qual cosa és difícil acceptar, a diferència del que s'ha defensat fins ara, que aquest establiment hagués funcionat com a església de l'hospital des del segle xiv⁴⁹, cronologia, d'altra banda, que sí que sembla encertada a l'hora de determinar la seva construcció. Així mateix, si girem el cap envers altres hospitals catalans de l'època, com són els d'Olesa de Bonesvalls, l'Hospitalet de l'Infant o el d'en Terrades de Vic, comprovem que efectivament llurs respectives capelles eren molt petites.

Joan-Albert Adell va justificar les seves grans dimensions basant-se en els diversos aprofitaments i reformes que s'hi havien efectuat. En aquest sentit, afegia que l'església s'hauria aixecat en el lloc on havia estat ubicat el primer hospital de Santa Magdalena, és a dir, el referit en el testament de Ramon Sala de 1266, al qual, segons ell mateix, correspondrien les restes de murs aparellats en els sectors de ponent i llevant, la part baixa del cantó meridional i els arcs apuntats disposats en sentit longitudinal del braç septentrional⁵⁰.

Des del punt de vista arquitectònic, la hipòtesi que es planteja és molt suggerent. Si bé el siste-

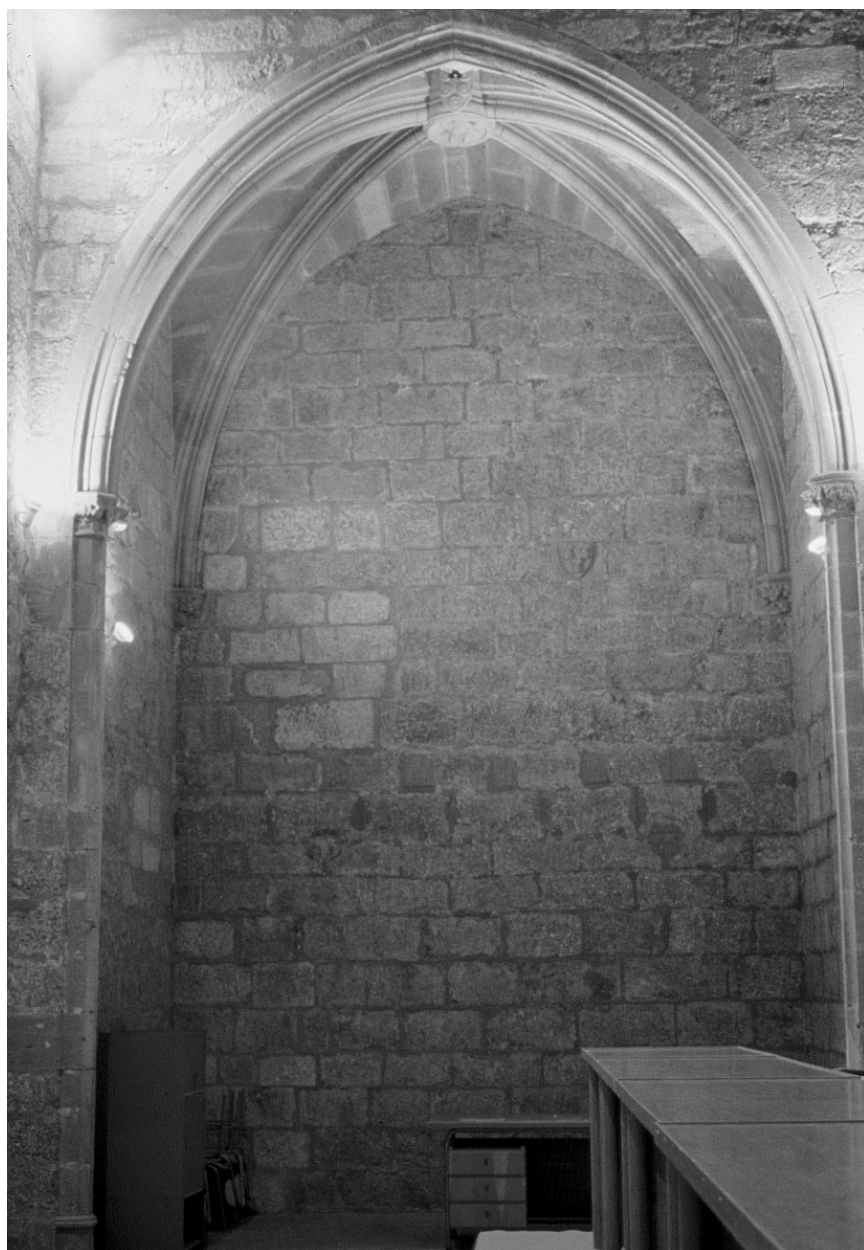

Figura 3.

Capella de l'angle nord-est del primer hospital de Santa Magdalena de Montblanc (fotografia: Antoni Conejo).

apareixen representades tres dalmàtiques (vegeu DOMÈNECH ROURA, Fèlix. *Nobiliari general català de llinatges*, vol. III, Barcelona, 1923-1930, làm. IX). Tot i que no s'ha pogut documentar la presència d'aquesta família a Montblanc, no hi ha dubte que aquests escuts són idèntics als que trobem als nervis de la capella Requesens de la Seu Vella de Lleida, iniciada el 1380 per iniciativa del bisbe Guerau de Requesens (ALONSO GARCIA, Gabriel. *Los maestros de «la Seu Vella de Lleida» y sus colaboradores*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1976, p. 42). Sobre el llinatge dels Requesens, vegeu BORRÀS FELIU, Antoni, «El llinatge dels Requesens i la Seu Vella de Lleida», en

El llinatge dels Requesens a la Seu Vella de Lleida. La Verge del Blau, Lleida, Amics de la Seu Vella, 1990, p. 31-43.

47. ACMO, *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.2/3 («Proyecto de restauración del hospital de Santa Magdalena en Montblanc», p. 11).

48. En el testament del ric draper montblanquí Jaume Marçal (1339), on consten els termes fundacionals i econòmics d'aquest hospital, s'hi fa constar que estaria estructurat per una sala coberta de diverses arcades i amb un altar visible des dels llits dels malalts. Vegeu LIAÑO, «El testamento...», p. 83-90.

49. Vegeu MARTINELL, «Els hospitals medievals...», p. 128; LIAÑO, *Contribución al estudio...*, p. 90-97; ADELL, «L'hospital de pobres...», p. 249-253; PORTA BALANYÀ, «Arxiu històric...», p. 102-103. Contra CABESTANY i FORT, Joan Francesc, «Els orígens», a *El Consell Comarcal a l'antic hospital*, Tarragona, Consell Comarcal, 1995, p. 15.

50. ADELL, «L'hospital de pobres...», p. 250 i 252. Paral·lelament, cal esmentar que en el transcurs de la restauració es van fer unes cales arqueològiques que van permetre trobar restes de recs i canalitzacions d'aigua corresponents a estructures auxiliars de molins hidràulics (ídem, p. 250).

51. De les set esglésies conservades a Montblanc, només una, la parroquial de Santa Maria la Major, es cobrí amb voltes de creueria. Les altres sis, en canvi, sols empraren aquest sistema puntualment en algunes capelles laterals, alhora que en la de Sant Francesc també es posà en pràctica l'absis.

52. En aquest cas, però, la coberta no era de dues aigües, sinó plana. Vegeu CONEJO da PENA, Antoni, *El «spital del coyl de Balaguer» de l'Infant fra Pere*, Hospitalet de l'Infant, Ajuntament de Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant, 1994.

53. És difícil precisar si en aquests moments, l'hospital de Sant Marçal, fundat al segon quart del segle xv, encara funcionava com a tal, o si bé, com sembla probable, tan sols es feia servir com a església.

54. SOLÉ MASERES, Maties, «Síntesi històrico-urbanística de Montblanc», a *Espitllera*, 1982, núm. 5, p. 49.

55. No és d'estranyar que aquests dos hospitals haguessin quedat reclosos fora del recinte urbà de Montblanc, ja que aquesta fou la pràctica habitual durant bona part de l'edat mitjana.

56. SOLÉ MASERES, «Síntesi històrico-urbanística...», p. 50.

57. ADELL, «L'hospital de pobres...», p. 248.

58. El citat Gondissalvis, encarregat de dur a terme aquesta visita pastoral, és esmentat com a *episcopus filgurensis*. La concreció d'aquest qualificatiu ens permetria, molt probablement, determinar la seva pròpia personalitat. Amb tot, en la col·lecció *Hierarchia catolica* no es fa esment a cap tipus de títol religiós que respongui a aquests termes (EUBEL, Conradum, *Hierarchia catolica mediæ ævi*, vol. XIV, Padova, Editio Altera, 1960).

59. AHAT, *Visites pastorals*, capsa 1, anys 1449-1450, folis 179v-180r. Cfr. LIAÑO, *Contribución al estudio...*, p. 95, nota 37. Els dos altars esmentats, consta que estaven dedicats a sant Vicenç i sant Salvador.

60. En qualsevol cas, la responsabilitat del manteniment i funcionament de la institució estava en mans de la confraria de pobres de Jesucrist (Vegeu PALAU i DULCET, *Guia...*, p. 99).

61. Aquest document fa referència al fet que a l'hospital hi havia set llits en bon estat (Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona [a partir d'ara AHAT], *Visites pastorals*, capsa 1, anys 1449-1450, foli 180r).

62. Si girem el cap novament envers el testament de Jaume Marçal, comprovem que es parla indistintament d'església i hospital, tot i referir-se al mateix establiment.

ma habitual en totes les construccions montblanquines, ja fossin religioses o civils, fou la consecució d'espais mitjançant l'econòmica fórmula d'arcs diafragma apuntats i coberta de dues aigües⁵¹, també va ser la solució emprada en molts altres hospitals d'aquest període (Olesa de Bonesvalls, l'Hospitalet de l'Infant⁵², Vic, etc.) i fins i tot d'èpoques més tardanes (Santa Creu de Barcelona). D'altra banda, també hauria disposat d'una capella o potser d'un simple altar, ubicat possiblement a l'extrem oriental, on s'hauria col·locat la imatge de santa Magdalena de Guillem Seguer. Més endavant, gràcies a alguna donació particular, s'hauria fet, ja al segle xv, la capella de l'angle nord-est, que, tenint en compte la riquesa dels materials emprats, almenys en comparació amb la resta de la construcció, podria haver esdevingut l'altar principal de l'establiment.

Paral·lelament, en aquests moments la institució no devia poder satisfer les necessitats de tots els pobres, pelegrins i malalts que cercaven atenció i allotjament, ja que calia més espai. Així, fruit d'aquesta necessitat s'hauria consumat la unió dels dos centres actius a la vila, els de Sant Bartomeu i Santa Magdalena, per formar-ne un de general⁵³. Amb la construcció del nou edifici a mitjan o final segle xv, l'antic hospital de Santa Magdalena es va reconvertir en la seva església capella.

L'hospital al segle xv

Amb la fusió dels hospitals de Sant Bartomeu i Santa Magdalena, naixia l'hospital general de Santa Magdalena de Montblanc. No obstant això, com ja s'ha comentat, el de Sant Bartomeu va romandre dempeus funcionant a manera d'apèndix o «filial», almenys fins al 1535. La seu de la nova institució, en canvi, es va ubicar en un edifici *ex novo*, erigit al cantó septentrional de l'antic establiment assistencial de Santa Magdalena, en la construcció del qual, com veurem, també es van aprofitar elements arquitectònics preexistents.

Prèviament, en la segona meitat del segle xiv i per manament del rei Pere III el Cerimoniós, s'havien construït les muralles que encerclaven tot el perímetre de la vila de Montblanc, amb una longitud de 1500 metres⁵⁴. Alguns edificis, però, van quedar fora del recinte fortificat, com és el cas dels convents de Sant Francesc, la Mercè i de la Serra, i els antics hospitals de Sant Bartomeu i Santa Magdalena⁵⁵. Aquest últim, com hem vist, estava al costat del camí que unia Tarragona i Lleida, concretament en un solar situat entre el portal de Sant Antoni i el pont medieval que creua el riu Francolí. Es tractava d'una zona idònia per a la formació d'un nucli d'habitatges, de manera que, a partir del segle xv, s'hi va crear l'anomenat

raval, a l'entorn del propi hospital, per aquest motiu esdevingué una de les primeres expansions urbanes més enllà dels murs de la ciutat⁵⁶.

El raval es va projectar com una perllongació del carrer principal que travessava horitzontalment l'interior de la vila. Per aquest motiu, no és d'estranyar que el nou hospital de Santa Magdalena es construís respectant la seva alineació, ci això condicionà la curiosa disposició en biaix de la seva façana (figura 1)⁵⁷. Alhora, també comportà la transformació de la façana del primer hospital de Santa Magdalena i després església d'aquest, fet que ja s'ha comentat.

Un dels principals interrogants que es planteja és la data en què van iniciar-se les obres. Pràcticament no disposem de cap referència documental, a banda d'una visita pastoral efectuada a Montblanc el 1450 per un tal Gondissalvis, en representació de Pere d'Urrea, arquebisbe de Tarragona⁵⁸. En essència, podem resumir la notícia en dos aspectes. D'una banda, es diu que l'església de l'hospital de Santa Magdalena estava en bon estat i que posseïa dos altars a més del corresponent a la santa titular⁵⁹. En segon lloc, s'especifica que la institució es trobava sota el control municipal⁶⁰. Tot i que es distingeix entre hospital i església com si es tractessin de dos àmbits diferents⁶¹, es fa difícil pensar que fos realment així, de manera que encara hem de parlar d'un únic establiment que desenvolupava l'habitual doble funció assistencial i espiritual⁶², i que lògicament cal identificar amb l'hospital existent al segle xiv.

De fet, i malgrat que tampoc no hi ha constància documental del moment exacte en què es va produir la fusió dels hospitals de Santa Magdalena i Sant Bartomeu, és possible, com ja s'ha apuntat, que aquesta hagués tingut lloc a mitjan segle xv⁶³. Fins i tot és força suggerent plantejar que l'arquebisbe de Tarragona, Pere d'Urrea, hauria pres la decisió d'unir-los just després de la visita pastoral de 1450, ja que no té sentit que no se'n faci cap esment si aquesta ja s'hagués consumat. En conseqüència, creiem que un cop es va concretar la unió de les rendes de les dues institucions, en un primer moment es devien aprofitar les estructures de l'antic hospital de Santa Magdalena, mentre que el nou hospital caldria situar-lo cronològicament amb posterioritat a aquesta data.

En aquesta mateixa línia, també s'ha de valorar un altre fet. El 1535 el municipi va vendre l'edifici de l'hospital de Sant Bartomeu a Francesc Renteria⁶⁴. Per tant, és de suposar que entorn aquest any el nou hospital de Santa Magdalena devia estar completament acabat i funcionant a ple rendiment, ja que, en cas contrari, hauria estat necessari continuar emprant l'establiment de Sant Bartomeu.

Menys significatiu és l'any que figurava en el retaule de l'altar major de «l'església» de l'hospi-

Figura 4.
Façana de l'hospital general de Santa Magdalena de Montblanc (fotografia: Antoni Conejo).

tal, que, segons Antoni Palau i Dulcet, era el 1503⁶⁵, mentre que a l'*Album meravella* s'esmenta el 1509⁶⁶. Cal pensar en una errada paleogràfica per part d'una de les dues publicacions, tot i que malauradament no es pot contrastar, atès que el retaule s'ha perdut. Tot i tractar-se d'una dada d'escassa rellevància, testimonia una certa activitat en la institució al començament del segle XVI, moment en què, possiblement, se situa la major part de la construcció del centre. En aquest sentit, J. Ma. Porta va encara més enllà i proposa que els treballs de reforma i erecció del nou hospital es van dur a terme principalment en el marge temporal comprès entre els anys 1490 i 1515⁶⁷. Si bé aquesta afirmació no es pot recolzar sobre cap base documental, les característiques estilístiques, formals, arquitectòniques i ultra escultòriques ens remetien, com veurem més endavant, a aquesta època de les darreries del segle XV i sobretot d'inici del segle XVI.

Façanes i planta baixa

L'hospital, que ocupa una superfície total de 1.405 m², i desenvolupa una planta rectangular sols interrompuda pel biaix de la façana occidental⁶⁸. Es troba situat al nord de l'esmentada «església»,

de la qual està separada per un reduït pati residual (figura 1), a excepció de la part corresponent a la petita capella que hi ha en el seu extrem nord-est, amb la qual comparteix una paret mitgera. En qualsevol cas, tots dos edificis estan resolts de forma autònoma i no hi ha cap element que els unifiqui⁶⁹.

La façana principal, composta per alineacions successives de carreus de pedra calcària tallats de forma regular, està centrada per una porta adovellada amb arc de mig punt, on s'hi aprecien dos escuts heràldics pertanyents als llinatges Ros i Gener⁷⁰. Al damunt, d'altra banda, hi ha una imatge esculpida de santa Magdalena, en al·lusió a l'advocació de l'establiment (figura 4). Finalment, el conjunt està rematat amb una cornisa formada per teules policromades⁷¹. La façana no és estrictament rectilínia, sinó que reproduceix una certa forma convexa, motivada per un error de càlcul o de construcció.

A la planta noble s'obren cinc finestres gòtiques, si bé les dues dels extrems són de fàbrica moderna⁷². Totes es van fer de pedra i de forma rectangular. La part inferior dels muntants és resolta amb una mena de base prismàtica, decorada amb senzilles motlures geomètriques en baix relleu i d'arestes vives, que també ressegueixen la resta del perímetre de la finestra. El buit rectangular està partit horitzontalment una mica més

63. Cal insistir en aquest aspecte, ja que el primer a fer referència a aquesta fusió fou Cèsar Martinell, i tot i no remetre a cap document en concret, els estudis posteriors han donat validesa a aquesta hipòtesi (vegeu MARTINELL, «Els hospitals medievals...», p. 128).

64. QUERALT, «L'església...», p. 3; PALAU i DULCET, *Guia...*, p. 101; ADELL, «L'hospital de pobres...», p. 245 i 248.

65. PALAU i DULCET, *Guia...*, p. 100.

66. Tot i que no s'usa el terme *retaule*, es diu que a l'altar major de l'església de l'hospital hi havia unes pintures del Renaixement, de 1509, al centre de les quals es trobava la imatge de Santa Magdalena de Guillem Seguer (*Album meravella*, vol. IV, p. 137).

67. PORTA BALANYÀ, «Arxiu històric...», p. 104.

68. ACMO, *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.1/6 («1974. Expedient de sol·licitud de subvenció per obres de restauració a l'hospital», p. 2.4).

69. ADELL, «L'hospital de pobres...», p. 249.

70. L'escut situat a la dreta és el corresponent als Gener, una rica família de drapers establerts a Montblanc al segle XIII. Dibuixa un ginebre, parcialment inscrit dins d'un cercle concèntric, a manera de perllongació de les seves fulles. Dins de la pròpia vila de Montblanc, en trobem un d'identificat en una làpida sepulcral emplaçada al centre de la nau de l'església de Sant Miquel, en la clau de volta d'una capella claustral del convent de Sant Francesc i també en dues capelles de la parroquial de Santa Maria de la mateixa vila. D'aquests últims, però, n'hi ha un que pertany a la família dels Guillem (el de la capella de Sant Domènec, Sant Pau i Sant Pere Màrtir), mentre que l'altre sí que correspon als Gener (FELIP SÁNCHEZ, Jaume, «L'església gòtica de Santa Maria de Montblanc», a *Aplec de treballs*, 1987, núm. 8, p. 82 i 86).

Pel que fa al de l'esquerra, representa una rosa, símbol de les armes dels Ros, un llinatge que normalment apareix representat acompanyant al citat dels Gener i que fa pensar en algun tipus de relació entre els seus membres. Així ho confirma la seva presència conjunta en la llauada ja esmentada de l'església de Sant Miquel, i també en un sepulcre de 1330, avui desaparegut, de l'església de Sant Francesc de Montblanc (vegeu ESPAÑOL, *Guillem Seguer...*, p. 90).

71. ACMO, *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.1/6 («1974. Expedient de sol·licitud de subvenció per obres de restauració a l'hospital», p. 2.4).

72. Aquestes dues finestres deuen pertànyer a les reformes efectuades en la façana posterior

Figura 5.
Detall del claustre de l'hospital general de Santa Magdalena de Montblanc (fotografia: Antoni Conejo).

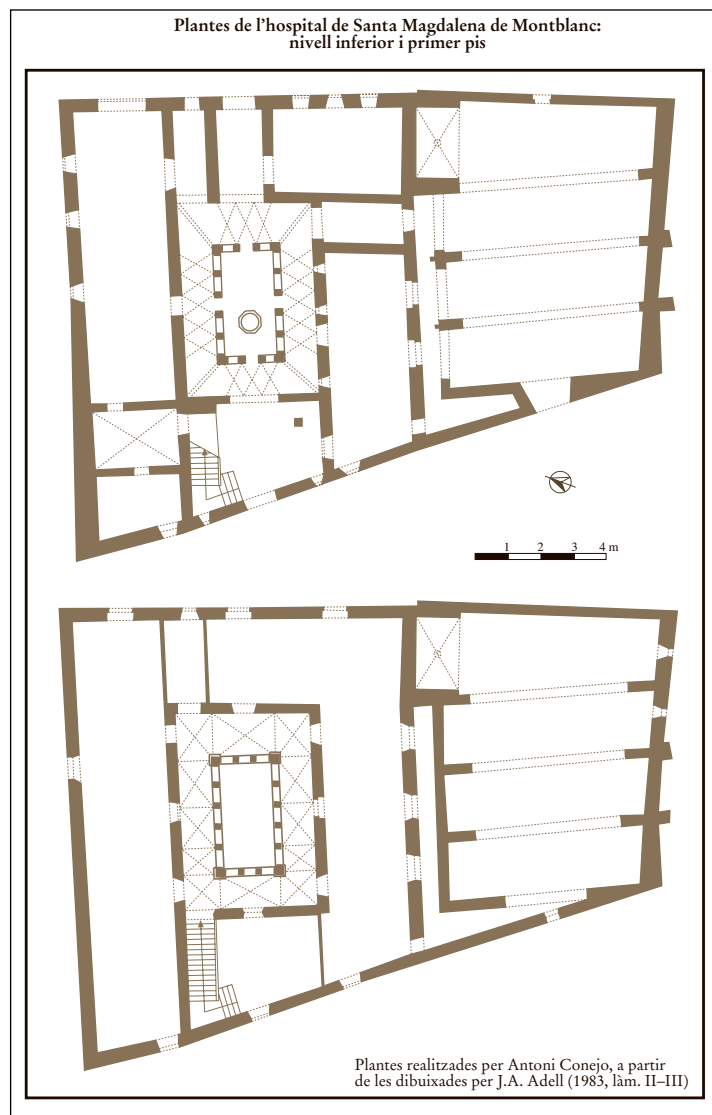

Figura 6.
Planta del nivell inferior i del pis noble de l'hospital general de Santa Magdalena de Montblanc (Antoni Conejo da Pena).

al 1920, atès que no hi apareixen en fotografies d'aquest any. A més a més, també s'observa en la part inferior, al marge de la porta principal, tres obertures més quadrades que tampoc no pertanyien a la fàbrica original (ACMO, *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.2/3 («Proyecto de restauración del hospital de Santa Magdalena en Montblanc», p. 9).

73. Vegeu ADELL, «L'hospital de pobres...», p. 260. En el cas de Castellmeià, les finestres es troben en un edifici afegit al primitiu castell, possiblement al xvi. Quant a l'Ajuntament de Tornabous, es tracta d'un palau també construït al segle xvi.

74. ACMO, *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.2/3 («Proyecto de restauración del hospital de Santa Magdalena en Montblanc», p. 8-9).

amunt de la meitat, mentre que la part superior està dividida verticalment en dues parts mitjançant un mainell motllurat (figura 4). La central, situada just damunt la porta principal, esdevé la més interessant, ja que és l'única que té un guardapols superior, sostingut per dues mènsules decorades amb sengles dracs. Tot i que l'ús de finestres rectangulars fou molt habitual en l'arquitectura civil del darrer gòtic català, l'esquema tripartit de les presents les fa especialment singulars. De fet, al marge d'aquestes, tan sols coneixem exemples semblants al castell de Castellmeià i a la Casa del Comú de Tornabous, tot dos del segle xvi⁷³.

La resta de murs de l'edifici, a diferència de l'occidental, estan fets de maçoneria de mala qualitat, amb còdols arrodonits i runa embeguda lligada amb un morter molt pobre en calç⁷⁴. En re-

lació amb la façana posterior, és a dir la del cantó oriental, la situació és encara més complexa, ja que ha patit moltes modificacions a causa de l'afegiment d'edificis al llarg de diferents èpoques. Del projecte original sols en conserva una porta amb un arc adovellat de mig punt. Al damunt té una finestra semblant a les de la façana principal, molt mal incorporada al mur, que sens dubte pertany a un moment posterior⁷⁵. En canvi, sí que podrien ser coetànies una senzilla finestra de carreus de dimensions diferents, ubicada en el nivell inferior, i una segona porta d'arc rebaixat, més a la dreta i també de pedres ben tallades. Al damunt d'aquesta última, al nivell del primer pis i seguint el mateix eix vertical del mur, trobem una altra obertura que recorda una de semblant que hi ha a la façana principal de l'hospital de Sant Joan de Jerusalem, de l'Espluga de Francolí (segle xiv)⁷⁶.

El parament septentrional, igual que l'oriental, també ha vist força alterada la seva fesomia primitiva, ja que té adossades cases de fàbrica moderna. En canvi, la meridional sempre ha restat amagada pel cos de l'església, si bé també s'hi van fer desafortunades intervencions⁷⁷. No obstant això, en aquest sector encara es conserva una porta adovellada i d'arc rebaixat, que es devia habilitar per poder accedir directament a l'interior de l'església sense necessitat de sortir al carrer. Amb aquesta mateixa finalitat, es va obrir un altre pas en el mur de tancament d'aquest edifici, concretament a l'espai corresponent al tercer tram⁷⁸.

L'hospital està organitzat entorn d'un claustre de 21 m² de superfície (figures 5 i 6), a l'interior del qual s'hi erigeix, descentradament, un pou de planta octogonal. Es va realitzar completament amb pedra arenosa, més fàcil de treballar a l'hora d'esculpir les motlures de pilars, arcs i capitells, però poc soferta davant les inclemències meteorològiques. Per aquesta raó, per tal de preservar-la de la pluja i el fred, amb motiu de la segona fase de la restauració de l'edifici, el 1982, es va decidir cobrir el celobert del claustre amb una claraboia de vidre armat i transparent⁷⁹.

El claustre és constituït per dos cossos superposats de galeries. La corresponent a la planta baixa, consta de setze arcs apuntats recolzats damunt columnes hexagonals col·locades sobre un podi poligonal de pedra, amb capitells i bases diferenciats del fust, tot decorat amb arestes sortints i refoses en mitja canya. A les cantonades, en canvi, s'optà per un pilar raconer de secció quadrada i amb dues columnetes iguals a la resta del porxo, adossades en les cares que donen a l'interior del pati. Quant al cobriment de les quatre crugies, s'optà per una volta de guix encofrat, d'aresta i amb llunetes.

L'accés a aquest nivell inferior es feia des de la façana principal a través d'un vestíbul de planta trapezoïdal, amb una alçada que actualment arribava fins a la coberta⁸⁰. En qualsevol cas, en un principi aquest espai estava dividit en dos àmbits su-

perposats⁸¹. Així, al mig del mur occidental de la primera planta del claustre, hi ha una finestra a manera de balcó que s'obre al buit de l'esmentat vestíbul, tot i que en realitat podria haver funcionat com una porta de comunicació amb el seu nivell superior. El forjat que separava els dos pisos descansava sobre grans jàsseres de fusta, reforçades en els punts centrals per pilars, tal com s'aprecia en una fotografia del principi del segle xx⁸².

Al costat esquerre del vestíbul hi ha una escala que comunica amb el primer pis. Està feta de pedra amb volta rebaixada i barana amb passamans motllurat, rematada per un lleó esculpit al qual li manca el cap⁸³. La seva ubicació en el citat vestíbul esdevé una de les solucions arquitectòniques més interessants de tot l'establiment. L'hospital reproduceix, en general, el típic esquema de casa organitzada entorn d'un pati central, en aquest cas interpretat com un claustre, que trobem reflectida en termes semblants en l'arquitectura de palaus barcelonins dels segles xv i xvi —com ara els del carrer de Montcada—, al palau episcopal de Tortosa, etc., i, fins i tot, en alguns hospitals catalans com ara, entre altres, els de l'Espluga de Francolí, el d'en Llobera de Solsona o el de Santa Maria de Lleida. A tots, l'escala monumental d'accés als nivells superiors es troba sempre al pati, mentre que a Monblanc es va col·locar al vestíbul. D'aquesta manera, també es condicionava la funcionalitat del propi claustre, que esdevenia un simple espai interior de comunicació amb les dependències de la planta baixa, estrictament privat, fet que contrasta amb el caràcter més públic de l'escala i el pati dels edificis esmentats.

Ens trobem, doncs, davant d'una solució força singular. D'una banda, podríem pensar en la voluntat de construir un claustre senzill, de reduïdes dimensions, raó per la qual l'escala s'hauria traslladat al vestíbul. Amb tot, igual que hem vist en el primer hospital de Santa Magdalena, cal valorar novament la possibilitat de remetre al reaprofitament d'estructures preexistents. En aquest

75 Les dues finestres d'identica forma a les que hi ha a banda i banda de la central, són una solució posterior, afegides durant la restauració dels anys 1982-1983.

76. Vegeu ADELL, «L'hospital de pobres...», p. 254.

77. En aquest sentit, un dels elements més negatius fou l'afegit d'un cos damunt de la quasi totalitat de la crugia més propera a l'església, d'una sola planta però molt alta, que va trencar l'estructura de coberta, alhora que alterava profundament tota la façana (ACMO, *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.2/3 [«Proyecto de restauración del hospi-

tal de Santa Magdalena en Montblanc», p. 10]).

78. Vegeu ACMO, *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.1/6 [«1974. Expedient de sol·licitud de subvenció per obres de restauració a l'hospital», p. 2.4].

79. ACMO, *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.3/1 [«1982. Projecte d'instal·lacions i protecció d'un edifici per a Arxiu Històric Comarcal», p. 4-5].

80. ADELL, «L'hospital de pobres...», p. 254.

81. ACMO, *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.2/3 [«Pro-

yecto de restauración del hospital de Santa Magdalena en Montblanc», p. 8). Cfr. ADELL, «L'hospital de pobres...», p. 254.

82. Vegeu ADELL, «L'hospital de pobres...», p. 247. Així mateix, a la dreta, encara s'hi pot observar una columna, amb bassament, capitell i fust, de traçat simple, que fins al 1982 sostenia dos arcs de fàbrica moderna, on descansava el tram d'una escala posterior que comunicava les dues plantes superiors (ACMO, *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.1/6 [«1974. Expedient de sol·licitud de subvenció per obres de restauració a l'hospital», p. 2.4]. Ídem, reg. 1156.2/3 [«Proyecto de restaura-

ción del hospital de Santa Magdalena en Montblanc», p. 10]).

Aquesta escala fou substituïda durant la restauració de 1982-1983 per una altra de situada en l'angle nord-est de l'edifici, que unia els seus tres nivells (ACMO, *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.2/3 [«Proyecto de restauración del hospital de Santa Magdalena en Montblanc», p. 19]).

83. Si bé no ho podem prendre com un element de comparació directa, el fet és que en la barana del palau reial de Jaume II, al monestir de Santes Creus, també trobem un lleó en la línia del de l'hospital monblanquí.

84. En aquest sentit, Adell considera que aquesta escala havia pertangut al primer hospital de Santa Magdalena, en el qual sí que hauria estat situada dins del pati, però que amb motiu de les transformacions del segle xv va ser traslladada al vestíbul del nou edifici. Es tracta d'una hipòtesi força suggerent i convincent, ja que per quant justifica el perquè dels seus errors constructius, però a partir del que s'ha anat exposant al llarg del capítol, no considerem que l'escala hagués format part del primer hospital, sinó d'una altra construcció, difícilment identificable (vegeu ADELL, «L'hospital de pobres...», p. 262).

85. El cas de l'Espluga Calba és encara més sorprenent, ja que, tot i recórrer als formulismes habituals en aquest tipus d'establiments a la Catalunya del segle xv, la seva planta està executada seguint el criteri proporcional de la secció àuria. Joan Fuguet ha vist en aquest detall una voluntat, per part del seu constructor o dissenyador, de posar en pràctica alguns coneixements teòrics d'origen italià (FUGUET SANS, Joan, *Templers i hospitalers. Guia de les terres de ponent i la franja*, vol. III, Barcelona, Rafael Dalmau editor, 2000, p. 66-67).

86. ACMO, *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.2/3 («Proyecto de restauración del hospital de Santa Magdalena en Montblanc», p. 8).

87. ADELL, «L'hospital de pobres...», p. 254.

88. Sobre aquest convent, vegeu LACORTE, Ricardo, *El convento de Bellpuig. Guía histórico-artística*, Barcelona, Vilamala, 1949; TOUS SANABRA, Joan, *Els signes de pedrapiquera a Bellpuig*, Bellpuig, Biblioteca Pública Municipal de Bellpuig, 1975; BACH RIU, Antoni, *Història del monestir de Sant Bartomeu de Bellpuig i el seu mausoleu*, Bellpuig, Arxiu Diocesà de Solsona, 1990; CARBONELL BUADES, Marià, *Convent de Sant Bartomeu de Bellpuig*, Barcelona, Curial, 1994.

89. ACMO, *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.2/3 («Proyecto de restauración del hospital de Santa Magdalena en Montblanc», p. 7) (ADELL, «L'hospital de pobres...», p. 259).

90. ADELL, «L'hospital de pobres...», p. 256-257.

91. ACMO, *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.1/6 («1974. Expedient de sol·licitud de subvenció per obres de restauració a l'hospital», p. 2.4).

92. En aquest sentit, Joan-Albert Adell esmenta l'ús d'aquests elements d'estuc al campanar de Sant Sebastià dels Gorgs, al monestir de Sant Llorenç de Morunys i als sostres de l'hospital de l'Espluga de Francolí (ADELL, «L'hospital de pobres...», p. 257).

sentit, es podrien justificar les deficiències que s'observen en el lligam entre l'escala i la porta de la primera planta, en el seu encaixonament i mala relació amb la porta principal, i les diferències amb les motllures de la resta de l'edifici. Tots aquests aspectes fan pensar que l'escala podria tractar-se d'un element anterior, que hauria format part d'un altre edifici emplaçat en aquest solar i que s'hauria aterrat parcialment en començar les obres del nou hospital⁸⁴.

El castell de l'Espluga Calba reproduïx un esquema semblant. Aquest edifici va ser la seu d'una comanda de l'orde hospitalari de Sant Joan de Jerusalem que comprenia, a més a més de l'Espluga, les localitats de Lavit del Penedès, el Bordell, Sidamon i el Palau d'Anglesola. Malgrat que va patir importants reformes al segle XVIII, la major part de la construcció data del segle xv. Igual que l'hospital de Montblanc, respon a la tipologia de palau urbà i disposa d'un petit pati interior, originàriament amb una galeria volada amb dotze arcades —destruïda al segle XVIII— i una escala en el vestíbul que comunica amb els nivells superiors⁸⁵. Tots dos tenen en comú l'existència d'un espai central, un claustre i un pati, respectivament, de dimensions tan reduïdes que desaconsellava la ubicació d'una escala en el seu interior. Aquest és possiblement el principal argument que devia motivar el seu trasllat o la seva col·locació definitiva just després de l'entrada, al vestíbul.

Pel que fa referència a la resta de la planta baixa de l'hospital montblanquí, consta de llargues sales, algunes de les quals encara conserven els sostres originals de fusta substituïts per voltes tapiades⁸⁶. En aquest sentit, les de la crugia septentrional eren de creueria, fetes amb guix i pertanyents a èpoques tardanes, les quals foren enderrocades el 1982 a causa del seu mal estat de conservació⁸⁷. El paviment, d'altra banda, era de pedres planes i arrodonides, de diferents colors i diversos motius ornamentals.

Segona i tercera plantes

Al primer pis del claustre s'hi accedeix des de l'escala del vestíbul, a través d'una porta d'arc carpanell, decorat amb motllures de tall còncau i dos angelets grassonets amb les ales esteses que sostenen un escut de la vila ducal de Montblanc. No es tracta d'una peça de gran qualitat, però és evident que no és coetània a la porta, sinó que hi va ser afegida amb posterioritat, i tot i que no en podem precisar la cronologia amb exactitud, les seves característiques ens adrecen al principi del segle XVII.

La disposició de la planta noble del claustre és la mateixa que la del nivell inferior, si bé, en aquest

cas, els arcs no són apuntats sinó escarssers. Recolzen igualment damunt de setze columnes hexagonals, inclosos els pilars raconers de les cantonades, solucionades amb estries prismàtiques i helicoidals, i amb unes bases molt geomètriques, definides per la unió dels dos sistemes d'arestes, el vertical i el torçat (figura 5). Tampoc no presenten capitell, el qual és simplement insinuat per un doble collarí dentat i una mena d'acabament superior que deixa passar les arestes del fust, la qual cosa permet que s'imbriquin en la motlluració dels arcs. Des del punt de vista formal i compositiu, aquest conjunt recorda la galeria del primer pis del claustre gran del convent de Sant Bartomeu de Bellpuig, fet construir per Ramon Folc de Cardona a partir de 1507⁸⁸. Quant al sistema de cobriment de la galeria, es va recórrer novament a una volta de guix, en aquest cas de falsa creueria, ja que els nervis hi són afegits amb una voluntat estrictament estètica i no estructural, els quals, amb tot, recolzen damunt de mènsules, també de guix⁸⁹.

Deixant de banda aquestes qüestions, a les galeries de la planta noble del claustre s'obren les portes de diverses dependències, tres en cada crugia lateral, sense cap decoració, i dues més en els costats curts, en aquest cas ornamentades amb senzills nervis motllurats en relleu que ressegueixen verticalment els muntants i formen un arc conopial a l'alçada de la llinda. En total hi havia quatre sales, que segurament foren projectades des d'un començament per al servei dels malalts, atès que les condicions d'il·luminació, les dimensions i l'accessibilitat així ho permetien. Les de les crugies nord i sud, que ocupaven tota la longitud de l'edifici, devien estar destinades als homes i les dones. Quant a les naus de llevant i ponent, més petites, devien ser cambres especials per a l'acolliment de viatgers il·lustres. En canvi, la resta d'estances, tant les de la planta inferior com les de les golfes, s'usaven per a la realització de les tasques complementàries i auxiliars o per als servidors de l'hospital⁹⁰. Al fons, un corredor dóna accés a una galeria descoberta amb escala que condueix al jardí⁹¹.

Aquestes sales, especialment les de majors dimensions, devien estar compartimentades mitjançant envans, ja fos creant cel·les individuals o bé petits espais comuns. En un principi, podem pensar en l'ús d'estructures de fusta, però amb motiu de la restauració de 1982-1983, en desmuntar el ràfec de la façana de ponent, es van trobar barrejats amb la maçoneria i la runa del mur superior una sèrie de fragments d'estuc ornamentats en baix relleu per totes dues cares. Si bé aquest tipus d'element fou molt habitual en les decoracions dels sostres al llarg dels segles xv i xvi⁹², el fet que en aquest cas estiguessin treballats pels dos costats exigia una interpretació diferent. Així, Joan-Albert Adell va proposar que podrien haver format part de l'estructura d'un envà realitzat mit-

jançant llistons de fusta i amb els buits omplerts amb estuc. Aquest sistema és conegut, per exemple, a l'arquitectura popular dels Pirineus, si bé també s'usà en altres llocs durant l'edat mitjana⁹³.

El claustre disposa encara d'un tercer pis, amb un sostre pla compost per la mateixa estructura de fusta de la coberta. Fins a la restauració de 1982, estava articulada per una sèrie d'arcs rebaixats sobre pilastres de maó arrebosats, que ocultaven les senzilles columnes que havien sostingut l'aler original⁹⁴. Amb motiu d'aquella intervenció, se n'eliminaren els arcs i se'n recuperà l'aspecte primitiu. Igualment es reféu completament la coberta i se substituïren els murs perimetrals per uns de nous de maó, ja que aquells, amb el pas del temps, s'havien deformat considerablement⁹⁵.

Hipòtesi sobre la seqüència evolutiva de l'hospital

La importància de l'hospital de Santa Magdalena de Montblanc no rau tant en les seves aportacions de tipus tècnic, arquitectònic o artístic, sinó en les innovacions formals que suposen un cert allunyament d'una tipologia d'edifici molt concreta. Aquest fet es deu bàsicament al reaprofitament de materials i estructures preexistents, que sens dubte van condicionar la planta i la consegüent distribució dels espais interiors. Alhora, cal incidir en la combinació o quasi barreja d'estils, que determinen dos moments clarament diferenciats, no tant perquè corresponguin a dues etapes separades entre si cronològicament, sinó a causa de la convivència d'elements caracteritzats per la pervivència del repertori arquitectònic gòtic, juntament amb altres que ja es poden definir com a pròpiament «renaixentistes».

En el conjunt que conforma aquesta institució, és a dir l'hospital i l'establiment reconvertit en església, trobem resumida *grosso modo* la història de l'arquitectura hospitalària medieval a Catalunya. En primer lloc, en destaca el primer hospital de Santa Magdalena, erigit igualment aprofitant elements anteriors i seguint l'esquema més habitual en aquest tipus de construccions: coberta de fusta a dues aigües sostinguda per arcs diafragma apuntats. Aquest sistema, que com ja he comentat fou l'escollit preferentment a l'hora de dur a terme les esglésies i altres edificis medievals de Montblanc, també va ser el més característic dels hospitals catalans del segle XIV i principi del segle XV. Més tard, a la fi del segle XV o al començament del segle XVI, coincidint amb la creació d'un de general, l'antic esdevingué l'església o capella del nou centre hospitalari, mentre que aquest es va aixecar combinant la tradició dels palaus gòtics urbans i l'esquema claustral dels monestirs.

La manca de documentació ens impedeix especificar amb exactitud la seqüència evolutiva de l'edifici. En qualsevol cas, una observació detinguda dels seus elements estructurals i arquitectònics, i de les dades obtingudes en el transcurs de les intervencions que s'hi han dut a terme, especialment la restauració de 1982, així com una anàlisi comparada amb altres establiments, permet plantejar diverses hipòtesis i, fins i tot, ser una mica més concrets a l'hora de proposar-ne una cronologia.

La part més antiga correspondria al nivell inferior del claustre, on s'observa clarament la pervivència d'elements gòtics, com són els arcs apuntats recolzats damunt pilars prismàtics molt senzills i sense decoració. És difícil determinar el moment en què fou executat, si bé cal pensar en la segona meitat del segle XV i ja en unes dates força avançades, que es podrien perllongar fins al començament del segle XVI. De fet, la solució emprada per al cobriment de les galeries, és a dir, voltes d'aresta de guix encofrat, cal situar-la en aquesta època, ja que és un sistema desconegut en el context de l'arquitectura catalana del segle XV⁹⁶.

És precisament al segle XVI quan creiem que es van dur a terme la major part de les obres de l'hospital. La pròpia façana principal, feta possiblement al mateix temps que el nivell inferior del claustre, presenta l'estructura habitual dels palaus del darrer gòtic català. En aquest cas, però, es va resoldre atorgant-li un acusat caràcter simètric, determinat per la posició central de la porta d'accés i d'una finestra col·locada just al seu damunt. No sembla que aquesta, ni les altres dues que la flanquegen⁹⁷, siguin resultat d'una reforma posterior, i tot fa pensar que es van fer simultàniament amb la resta del mur. Aquestes finestres, idèntiques com s'ha dit a les del castell de Castellmeia i la Casa del Comú de Tornabous, juntament amb altres variants, van ser força utilitzades en nombrosos edificis, palaus i castells senyorials arreu de Catalunya al llarg del segle XVI, però no abans.

Quant a la marcada disposició simètrica de la façana, no pot passar desapercebuda. La fórmula més habitual en l'arquitectura civil catalana del segle XV i principi del segle XVI, era col·locar la porta d'accés desplaçada cap a un dels seus extrems, sense que s'observi, en línies generals, una voluntat per part dels constructors de l'època de regir-se per uns condicionants de tipus simètric. Són molt pocs els exemples on la porta es troba just al centre del mur principal. En aquests casos no es tracta d'una mera casualitat, ja que és normal trobar-hi al damunt una finestra o una imatge esculpida que remarqui, encara més, l'eix de simetria. Així mateix, la resta d'obertures també estan disposades en funció d'aquest eix. Entre altres, remetem a l'antic hospital de Santa Maria de Lleida, iniciat el 1454, o el castell de Montcortès, reformat d'ençà de 1493⁹⁸. En canvi, a partir de

93. És el cas d'una finestra d'una casa del carrer de la Frereria de Barcelona, pertanyent al segle XIV. Estava oberta en un mur d'entramat de fusta, situat en un voladís respecte de la planta baixa (ADELL, «L'hospital de pobres...», p. 258).

94. ACO, *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.2/3 («Proyecto de restauración del hospital de Santa Magdalena en Montblanc», p. 7).

95. ACO, *Fons municipal de Montblanc*, reg. 1156.2/3 («Proyecto de restauración del hospital de Santa Magdalena en Montblanc», p. 21). Tant aquestes voltes, com les de les galeries del primer pis del claustre, presenten deformacions degudes a les tensions a què estan sotmeses, fet que obligà a reforçar-les en alguns punts amb tirants (ACO, ídem, p. 7).

96. A propòsit de les voltes de guix, tant les de la planta baixa com les del primer pis del claustre, Joan-Albert Adell apunta que, en iniciar-se el procés de neteja dels seus ronyons respectius, creien que s'hi trobarien evidències d'un trespàs de fusta, que, pel reduït gruix del mur del porxo, calia pensar que s'havia fet en un primer moment. En qualsevol cas, no fou així, i es va constatar que aquesta suposada estructura de fusta no havia existit mai i que les voltes eren originals, construïdes íntegrament de guix encofrat, amb gruixos que oscil·len entre els dos i els cinc centímetres (ADELL, «L'hospital de pobres...», p. 259).

97. Recordem que les altres dues finestres, situades en els extrems, van ser executades al començament del segle XX.

98. El castell de Montcortès fou reformat a les acaballes del segle XV. Faust Dalmases va donar a conèixer un document de 1493, del qual no n'especifica la ubicació, referent a les capitulacions entre el senyor de Montcortès, Joan Sacirera, i el mestre d'obres, Joan Barrufet. Entre altres coses s'hi especificava que havia de desfer totes les parets afegides pels francesos i construir-hi un nou portal d'accés, de dotze pams d'amplada i amb les armes dels Sacirera a sobre. Es devia tractar d'una reforma important, adreçada essencialment a transformar el vell castell en una residència nobiliar de gran ostentació (vegeu DALMASES de MASSOT, Faust, «Lo castell de Montcortès», *Catalunya*, 1923, núm. 152; CATALÀ ROCA, Pere, *Els castells catalans*, vol. VI, 1a. part, Barcelona, Rafael Dalmau Editor, 1979-1983, p. 552).

Pel que fa a l'hospital de Santa Maria de Lleida, vegeu CONEJO de PENA, Antoni, *L'antic hospital de Santa Maria: Seu de l'Institut d'Estudis Ilerdencs*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 2002.

mitjan segle XVI, esdevingué una solució més corrent, en destaquen façanes d'edificis com el palau del Lloctinent de Barcelona⁹⁹ o la casa Cervelló-Júdice del carrer de Montcada, també de Barcelona¹⁰⁰.

L'hospital de Santa Magdalena s'adiu amb aquest mateix esquema: al nivell inferior, porta de mig punt situada pràcticament al centre de la façana i dues petites obertures a banda i banda; al damunt, tres finestres, de les quals, la central té més protagonisme, determinat per la presència d'un guardapols inexistent en les altres dues, així com per la imatge esculpida de santa Magdalena¹⁰¹. Es tracta, doncs, d'una solució més pròpia del segle XVI que no pas del segle XV.

Pel que fa a l'escultura de santa Magdalena, és una composició tardana, feta en pedra local i de modestes proporcions. La santa es presenta dempeus i en posició frontal, sota un dosseret d'inspiració gòtica, i damunt d'una peanya ornamentada amb dos lleons que sostenen l'escut ducal de Montblanc. Duu un vestit cenyit amb una corretja per damunt de la cintura, i un mantell que li cau des de les espatlles i li creua el cos per davant, de manera que el seu vol el recull amb la mà esquerra a l'alçada del ventre, la qual cosa genera un senzill caient de plecs en cascada. Amb la dreta, lleugerament mutilada, sosté el pot de perfums, l'atribut característic de la santa. No és una imatge d'una gran qualitat plàstica, de la qual, a més a més, es desconeix l'artífex, però els seus trets estilístics s'adiuen amb el repertori escultòric dels primers anys del segle XVI. Així doncs, tindríem un altre argu-

ment per retardar la construcció de la façana de l'hospital a aquesta època.

Quant als pisos superiors de l'establiment, en canvi, els podem qualificar de pròpiament «renaixentistes». A partir de les dades que en tenim, sembla lògic determinar la seva consecució al llarg del primer terç del segle XVI, abans de 1535, any de la venda de l'antic hospital de Sant Bartomeu i moment a partir del qual cal pressuposar que el nou centre de Santa Magdalena ja funcionava a ple rendiment.

En aquest sentit, destaca especialment la galeria del primer pis del claustre, que, com s'ha comentat, recorda la seva homònima del claustre gran del convent de franciscans de Sant Bartomeu de Bellpuig, amb el qual és necessari fer una mínima comparació. Aquest establiment, fet construir a partir de 1507 per Ramon Folc de Cardona, baró de Bellpuig i virrei de Nàpols¹⁰², és un dels exemples més interessants de l'arquitectura del primer renaixement a Catalunya. La seva erecció es va concretar en diverses fases. Entre els anys 1507 i 1510, es féu un claustre de petites dimensions i es va enderrocar l'antiga capella de Sant Bartomeu per poder-hi erigir altres estructures. Més tard, el 1514, el propi Ramon Folc de Cardona va enviar, des de Nàpols una carta i un model de l'obra del convent a Lluís de Sedó, procurador general de les baronies de Bellpuig i Linyola¹⁰³. Aquest model, que devia ser una maqueta o potser millor un traç dibuixat, sembla improbable que s'hagués dut a terme amb total fidelitat. Per un costat, entre 1515 i 1529 no s'han documentat

99. La construcció d'aquest palau (1549-1557) la devem al mestre d'obres Antoni Carbonell. Fou projectat com a residència dels lloctinents, si bé mai no n'hi va arribar a viure cap (vegeu BASSEGODA NONELL, Joan, «Restauración de la logia renacentista del Archivo de la Corona de Aragón, en Barcelona», a *Academia. Boletín de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando*, 1982, núm. 54, p. 277-292; *Catàleg del patrimoni arquitectònic històric-artístic de la ciutat de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1987, p. 140).

100. Es tracta d'una casa construïda essencialment al segle XVI, si bé va patir reformes al segle XVIII quan passà a ser residència del llinatge dels Júdice. Es caracteritza per la pervivència d'elements gòtics, habitual en aquesta època, conjuminats amb una estètica marcadament renaixentista (vegeu HERNÁNDEZ-CROS, Emili; MORA, Gabriel, POUPLANA, Xavier, *Arquitectura de Barcelona*, Barcelona, Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears, 1972).

101. Recordem que en l'actuali-

tat hi ha cinc finestres, si bé les dues dels extrems són posteriors, del principi del segle XX.

102. Així consta en la butlla papal *Eximiae deuntionis affectus*, expedida pel papa Juli II a favor del citat Ramon Folc de Cardona, el 24 de febrer de 1507 (vegeu BACH, *Història del monestir...*, p. 13-14 i 46-47 [Apendix II]).

103. «[...] por lo que le enviaba el modelo de la obra, encargándole que se tuviese todo cuidado en que se hiciesen las obras correspondientes a él, y muchas otras

dependencias. Nápoles, 25 de junio de 1514» (Arxiu Històric Comarcal de Cervera [a partir d'ara ACC], Índex de documentos de la casa del duc de Sessa, doc. 512, foli 203 [referència i transcripció extretes de BACH, *Història del monestir...*, p. 16 i n. 16]).

104. El claustre presenta una planta quadrada (de 15 metres cada costat) amb paviment enllosat i construït amb carreus de pedra tallada. Les galeries inferiors s'obren al pati per quatre arcades gòtiques, de perfil apuntat i amb grans dovelles, emmarcades per

despeses per treballs constructius. En segona instància, quan a partir de 1529 el mestre Joan Llopis s'encarregà de dirigir les obres del segon claustre, de majors dimensions i ubicat al cantó oriental del primer, va recórrer a nombrosos elements de tradició gòtica, molt poc habituals en la moda italiana de l'època¹⁰⁴. Així, i encara que l'origen de la traça enviada per Ramon Folc de Cardona fos Nàpols i no Roma, el centre més avançat llavors quant a la pràctica de l'arquitectura classicista, el fet és que el convent de Bellpuig no desentona en el conjunt de construccions contemporànies catalanes¹⁰⁵.

Joan Llopis hi va treballar aproximadament fins al 1535, any en què el claustre ja devia estar completament acabat. D'aquest ens interessa especialment la ja esmentada galeria de la planta noble, composta per deu arcs rebaixats recolzats damunt capitells de tradició gòtica i columnes helicoïdals, l'intradós dels quals reproduïen el mateix motiu ornamental en espiral. Diversos autors han intentat argumentar la procedència directa d'aquest recurs decoratiu. Alexandre Cirici va remetre a models castellans i portuguesos, concretament als edificis classificats sota l'epígraf d'isabelins, manuelins, hispanoflamencs o gòtic dels Reis Catòlics¹⁰⁶. En canvi, Joaquim Garriga planteja una hipotètica procedència de la Itàlia meridional, on alguns portals de la ciutat de Palerm presenten solucions semblants¹⁰⁷. En qualsevol cas, l'ús de les formes helicoïdals no és exclusiu d'aquests àmbits ni d'aquesta època, ja que es tracta d'un recurs emprat de forma igualment

prolífica en altres períodes històrics, fins i tot en la mateixa àrea d'influència catalana¹⁰⁸.

L'interès d'aquests elements, doncs, no estaria tant en el seu caràcter entorxat o helicoïdal, sinó en la seva utilització en les galeries d'un claustre, aspecte que sí que hem de considerar excepcional en el marc de l'arquitectura catalana del segle XVI. I en el cas del convent de Sant Bartomeu de Bellpuig encara podem anar més enllà, ja que més estranya, si fos possible, és la solució, igualment en espiral, de l'intradós dels arcs rebaixats. De fet, entre els establiments de Montblanc i Bellpuig, tot i les similituds formals, s'hi aprecien notables diferències de caire plàstic. Les columnes de la galeria alta del convent de Sant Bartomeu, així com els seus arcs respectius, sí que poden ser qualificats a tots els efectes d'elicoïdals. En canvi, les de l'hospital de Montblanc són una imitació. Les seves columnes són en realitat pilars hexagonals decorats amb una successió de fines arestes prismàtiques disposades en diagonal, de manera que reproduïen un efecte semblant però no igual a les de Bellpuig¹⁰⁹.

Ja per acabar, quant a l'evolució posterior de l'hospital pràcticament no podem dir res, si bé no sembla que s'hi fessin intervencions de gran rellevància, almenys pel que fa a les seves estructures bàsiques. En aquest sentit, caldria remuntar-se a les primeres iniciatives de restauració dutes a terme al començament del segle XX i les petites modificacions puntuals que es van efectuar al llarg d'aquest segle. En mereixen una consideració especial la ja analitzada restauració i habilitació del recinte en arxiu i centre d'estudis el 1982.

robustos contraforts acabats en pinacles erigats de frondes i coronats per un floró al nivell del primer pis, excepte en els angles, on es perllonguen fins al segon pis. Tot i tractar-se de reforços força notables, des del punt de vista estructural són completament innecessaris per fer de contraforts de les voltes de creueria de les galeries baixes i s'han d'entendre, potser, com una mostra de desconfiança dels constructors. Afortunadament, resten alleugerits gràcies a la seva decoració (vegeu CARBONELL BUADES, *Convent de Sant Bartomeu...*, p. 47-49).

105. Vegeu CARBONELL BUADES, *Convent de Sant Bartomeu...*, p. 18-19.

106. CIRICI, Alexandre, *L'art gòtic català. L'arquitectura als segles XV i XVI*, Barcelona, Edicions 62, Barcelona, 1979, p. 98. Si bé se'n podrien esmentar molts exemples, remetem, a títol de senzill punt de referència, als palaus de l'Infantado de Guadalupe i de Montarco de Ciudad Rodrigo, i al col·legi de San Gregorio de Valladolid. Aquests edificis participen del mateix gust del gòtic tardà per l'exube-

rància decorativa i per solucions arquitectòniques insòlites, mantenint, això sí, estructures que podríem qualificar de tradicionals, però renovant l'ornamentació amb motius inèdits.

107. GARRIGA, Joaquim (amb la col·laboració de M. CARBONELL BUADES). «L'època del Renaixement. Segle XVI», a *Història de l'Art Català*, vol. IV, Barcelona, Edicions 62, 1986, p. 21.

108. A ningú no li és desconeguda la seva utilització en portades i finestres del romànic rossello-

nès, als pilars de les obres baix-medievals de Guillem Sagrera o a la porta del Trentenari de la Casa de la Ciutat de Barcelona.

109. En el tractat pràctic d'estereotomia de Joseph Gelabert (1653), trobem una interessant descripció de la tècnica o el procés de construcció d'un pilar pròpiament helicoïdal, a l'estil dels que trobem a Bellpuig (vegeu GELABERT, Joseph. *De l'art de picapedrer* (edició facsimil), Palma de Mallorca, Diputació Provincial de les Illes Balears, 1977, p. 72-73).